

## ERZURUM KONGRESİ

Dr. Coşkun ALPTEKİN\*

Osmanlı İmparatorluğunun 30 Ekim 1918 de imzalamak zorunda kaldığı Mondros Mütarekesinin 24. Maddesinde: “Vilâyât-ı Sitte’de karışıklık çıktığı takdirde, bu vilâyetlerin herhangi bir kısmının işgal hakkını İtilâf Devletleri muhafaza ederdi”, denmişti. Sözkonusu Vilâyât-i Sitte, Doğu Anadolu’nun: Sancaklarıyla birlikte Erzurum, Van, Bitlis, Harput, Diyarbakir ve Sivas Vilâyetleri idi. Mütareke belgesinin İngilizce olan metninde, bu “Altı Vilâyet”, Altı Ermeni Vilâyeti olarak ifade edilmişti. Öteden beri var olan bu Ermeni tehlikesi, son olarak da bu Mütareke belgesinde yeniden ele alınınca, ilk direnme hareketi İstanbul’da başladı. Fransız işgal komutanının İstanbul’a girdiği gün, “Hâdisât” gazetesinde “Kara Bir Gün” adlı makalesini yazan Süleyman Nazif’in etrafında Doğulu aydınlar toplandılar. Bunlar, Doğu Anadolu’daki Altı-İl’in, Ermenilere verilmek istenmesine karşı direniyorlardı. Erzurumlu bir öğretmen olan Cevdet Dursunoğlu İstanbul’da kurulmuş olan “Vilâyât-ı Şarkıye Müdafaa-ı Hukuk-u Milliye Cemiyeti”nin bir şubesinin Erzurum’da açılması iznini aldı ve böylece, Millî Kurtuluş Savaşının ilk teşkilâtlanması, Doğuda başlamış oldu<sup>1</sup>.

Bu mücadeleye yine bir öğretmen olan Süleyman Necati, Erzurum’da çıkardığı “Albayrak” gazetesi ile yardımcı olmaktaydı. Erzurum’lular, işte bu sıralarda, en güçlü desteğe kavuşmuşlar: 15. Kolordu Komutanı olarak Erzurum’a gelen Kâzım Karabekir Paşa, kendilerini bütün gücüyle destekledi. Kâzım Karabekir Paşa’nın himayesi altında cemiyet, ilk Kongresini, 17 Haziran 1919 da Raif Efendi’nin başkanlığın-

(\*) Atatürk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü Öğretim Görevlisi.

(1) Bu hüküm, Mondros Mütarekesi ile bize bırakılan topraklarımız içindir. Bütün Türkiye ölçüsünde, ilk Millî Mücadele Teşkilâtı, bugünkü Oltu - Şenkanya - Olur İlçelerini de içine alan Kars İli ile, Artvin İli ve Batum ile Ahıska - Ahılkelek bölgelerini, Ermeni ve Gürcü Cumhuriyetlerine karşı korumak için, 5 Kasım 1918 de Kars’ta, “Millî İslâm Şûrâsı” adıyla kurulmuş ve merkezi Kars olan bu geçici yerli Türk Hükümeti’nin adı, 18/19 Ocak 1919 daki Büyük Kars Kongresi’nde “Cenûbigarbi Kafkas Hükümeti” olmuştur. (bak. Kurzioğlu M.F., “Millî Mücadelede Kars-I, Belgeler”, 1960 İstanbul).

da yaptı. Bu toplantıda, geleceklere tehlikede bulunan Doğu İlleri ile müşterek bir toplantı yapılması kararlaştırıldı ve çevre vilâyetlerle ilgi kuruldu.

Diğer taraftan, Millî Mücadelenin Anadolu'dan başlatılması gereği ile, 19 Mayıs 1919 da 3. Ordu Müfettişi olarak Samsun'a gelen Mustafa Kemâl Paşa, buradan Havza yoluyla Amasya'ya geçmişti. Tarihe "Amasya Tamimi" diye geçen belge, Kâzım Karabekir Paşa'nın da görüşü alındıktan sonra Mustafa Kemâl ve Ali Fuat Paşalarla Rauf ve Refet Beyler tarafından imzalanmış ve birçok sivil ve askerî makamlara gönderilmişti. Bu tamimin bir maddesinde, "Doğu İllerimiz adına 10 Temmuz 1919 da Erzurum'da bir kongre toplanacaktır. Bu Kongre için Doğu Vilâyetlerinin Müdafaa-ı Hukuk-u Milliye ve Redd-i İlhak Cemiyetlerinden seçilmiş olan kişiler, Erzurum'a doğru yola çıkmışlardır. O tarihe kadar öteki illerin delegeleri de Sivas'a ulaşabileceklerinden, Erzurum Kongresinin üyeleri de, uygun göreceklere zamanda, Sivas Genel Toplantısında bulunmak üzere yola çıkacaklardır"<sup>2</sup> denilmekteydi.

Bu tamimle Millî Mücadele, düşünce ve plânlama safhasından çıkarak, fiilî harekete ulaştı ve kısa zamanda bütün yurda duyuruldu. Tamimin yayınlanmasından sonra Ali Fuat Paşa, Ankara'ya döndü. Mustafa Kemâl Paşa ile Rauf Bey, Sivas üzerinden Erzurum'a doğru yollarına devam ettiler. Ne var ki İstanbul Hükûmeti, İngilizlerin devamlı sıkıştırması yüzünden Mustafa Kemâl'i İstanbul'a geri çağırdı. Zamanın Dahiliye Nâzırı Ali Kemâl, Elâziz'e tayin ettiği Ali Galip adındaki valiye özel talimat ve yetki vererek, Sivas'da Mustafa Kemâl Paşa'yı yakalamasını emretti ise de, bunda muvaffak olamadı.

28 Haziran günü Sivas'tan yola çıkan Mustafa Kemâl Paşa ve maiyeti, 3 Temmuz'da Erzurum'a geldiler. 15. Kolordu Komutanı Kâzım Karabekir Paşa, kendi isteği ile görevinden ayrılan Erzurum Valisi Münir Bey, Bitlis Valiliğinden azledildiği için İstanbul'a giderken Erzurum'a uğramış olan Mazhar Müfit Bey, Vilâyet-i Şarkiye Müdafaa-i Hukuk-u Milliye Cemiyeti'nin Erzurum Şubesi idarecileri ve şehrin ilerigelenleriyle Mustafa Kemâl Paşa'yı, Ilıca mevkiinde karşıladı. Buradan birlikte şehre geldiler. Başta Valivekili Hemşinli Elhac Kadı Hurşit Efendi, Vilâyet erkânı, askerî tören birliği, Kolordu bandosu ve halk, Mustafa Kemâl Paşa'yı karşıladı. Aynı günün gecesini Mustafa Kemâl Paşa, Kâzım Karabekir Paşa, Vali Münir Bey, Rauf Bey, eski mutasarrıflardan Süreyya Bey, Mazhar Müfit Bey, Ordu Kurmaybaşkanı Albay Kâzım

(2) K. Atatürk "Nutuk", III, Vesikalar (Vesika 27).

(Dirik), Kurmay Başkanı Hüsrev ve Doktor Binbaşı Refik (Saydam) Beyler ile, gizli bir toplantı yaptı, düşüncelerini ortaya koydu; ve toplantıya katılan kişilerden hareket tarzlarını belli edecek kararı istedi.

8 Temmuz'da İstanbul Hükûmeti, Mustafa Kemâl Paşa'nın Ordu Müfettişliğinden azlını açıkladı. 3. Orduya bağlı kolordu komutanlıklarına gönderdiği bir tamimde Mustafa Kemâl Paşa'nın yerine, 15. Kolordu Komutanı Kâzım Karabekir Paşa'nın vekâlet edeceğini bildirdi. Ertesi gün Mustafa Kemâl Paşa, sadece ordudan değil, aynı zamanda askerlik mesleğinden de ayrıldığını, şu istifa beyannâmesi ile bildirdi:

*“Mübarek Vatan ve Milleti parçalanma tehlikesinden kurtulmak ve Yunan ve Ermeni âmâline kurban etmemek için, açılan Mücadele-i Millîye uğrunda milletle beraber serbest surette çalışmaya, sıfat-ı resmîye ve askeriyem artık mâni olmağa başladı. Bu gaye-i mukaddese için, milletle beraber nihayete kadar çalışmaya mukaddesatım nâmına söz vermiş olduğum cihetle, pek âşıkı bulunduğum silki celîl-i askeriyeye bugün veda ve istifa ettim. Bundan sonra Gaye-i Mukaddese-i Milliyemiz için her türlü fedakârlıkla çalışmak üzere sine-i millette bir ferdi mücahit suretiyle bulunmakta olduğumu tamimen arz ve ilân eylerim”* Bunu ayrıca bir yazı ile Vilâyât-ı Şarkîyye Müdafaa-ı Hukuk-u Millîye Cemiyetinin Erzurum Şubesi Başkanlığına bildirdi. Rauf Bey de, Mustafa Kemâl Paşa ile birlikte Millî Mücadele uğrunda sonuna kadar çalışacağını açıkladı<sup>3</sup>. Mustafa Kemâl'in endişesi, istifadan sonra olacak gelişmeler üzerinde idi. Fakat, önce Kâzım Karabekir Paşa, Komutasındaki Kolordu ile birlikte emrinde olduğunu bildirdi ki, bu husus Mustafa Kemal'e büyük güven verdi<sup>4</sup>.

9 Temmuz günü Erzurum'daki Cemiyetin İdare Kurulu ile toplantı yaparak, kongre hazırlıklarıyla, Hoca Raif Efendi, Emekli Binbaşı Süleyman, Emekli Binbaşı Kâzım, Albayrak Gazetesi Müdürü Necati ve Dursunbeyazâde Cevat Beyler, Hey'eti Fa'âle Başkanlığına Mustafa Kemâl Paşa'nın, İkinci Başkanlığa ise, Rauf Bey'in getirilmesine karar verip, bu hususu bir yazı ile kendilerine tebliğ ettiler<sup>5</sup>.

10 Temmuz günü Hey'eti Fa'âle, Mustafa Kemâl Paşa'nın başkanlığında ilk toplantısını yaptı. Amasya Tamiminde belirtildiği üzere, aynı gün, Erzurum Kongresinin açılması gerekiyordu. Fakat delegeler he-

(3) F. Kandemir, Rauf Orbay, s. 41.

(4) A.F. Cebesoy, Millî Mücadele Hâtıraları, s. 100.

(5) Nutuk, III, Vesika 36.

nüz gelememişlerdi. Bu bakımdan kongrenin, Meşrutiyetin ilân günü olan 23 Temmuz'da yapılmasına karar verildi<sup>6</sup>.

Mustafa Kemal Paşa ile Rauf Bey, delege değillerdi. Bu husus onların Kongreye katılıp katılmama durumunu ortaya çıkarmıştı. Gerek Vilâyât-ı Şarkiye Müdafaa-i Hukuk-u Milliye Cemiyeti, gerekse Trabzon Muhafaza-i Hukuk-u Milliye Cemiyeti'nin delege seçimleri yapılmıştı. Delege olmıyanların Kongreye katılmaları aleyhine doğan düşünce ve konuşmaları önlemek üzere, Erzurum merkezinin üç delegesinden ikisi: Kâzım (Yurdalan) ve Cevad Beyler delegeliklerinden istifa ederek yerlerini, Mustafa Kemal Paşa ile Rauf Bey'e verdiler. Kâzım Bey, delege seçimi sonucu henüz bildirilmemiş olan Tortum'dan, Cevad Bey ise ayrılan bir delegenin yerine Pasinler (Hasankale)den delege oldular<sup>7</sup>.

Erzurum Kongresine katılmak üzere Of, Sürmene, Akçaabat, Vakıfkebir, Tirebolu, Giresun ve Ordu'dan seçilmiş olan Trabzon delegeleri de, 8 Temmuz'da Erzurum'a gelmişlerdi. Kongrenin 23 Temmuz gününe ertelenmesinden istifade edip, Kongre ile ilgili olarak kendi aralarında toplantılar yaptılar. Bu arada, Kongre Başkanlığına Mustafa Kemal Paşa gibi tanınmış bir Komutanın getirilmesini sakıncalı gören Trabzon'un Sürmene delegesi Ömer Fevzi Bey'in bazı teşebbüsleri ise, neticesiz kaldı.

Kongre, 23 Temmuz 1919 Çarşamba günü, bir okul salonunda (şimdiki Atatürk Yapı Sanat Enstitüsü yerinde) saat 11.00'de başladı. En yaşlı delege Trabzonlu Eyyübîzâde İzzet Efendi idi. Bu kişi Erzurumlulara bir dostluk gösterisinde bulunarak, Kongreyi açma şerefini Erzurumlu Hoca Raif Efendiye bıraktı. Hoca Raif Efendinin yapmış olduğu yoklamada, Kongreye katılan delegeler şunlardı:

Erzurum	Merkez	Mustafa Kemal Paşa
"	"	Hüseyin Rauf Bey (Orbay) Eski Bahriye Nâzırı
"	"	Hoca Raif Efendi (Dinç) Eski Mebus
"	Bayburt	Tevfik Bey (Çoruh) Hazine Vekili
"	"	Abdullahagazâde Zâhit Bey, Eşraftan Çiftçi
"	Hınıs	Celâl Bey, Çiftçi
"	İspir	Cemal Bey, Davavekili
"	Kığı	Yazıcızâde Sait Bey, Eşraftan Çiftçi
"	"	Kahraman Bey, Eşraftan Çiftçi
"	Narman	Sait Bey, Eşraftan Çiftçi
"	Pasinler	Kağızmanlı Battal Bey, Tüccar

(7) Ayn. mül., ayn. eser, 65.

(6) M. Goloğlu, Erzurum Kongresi, s. 64.

C. ALPTEKİN

"	"	Cevad Bey (Dursunoğlu) Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti Yönetim Kurulu Kâtip üyesi
"	Tercan	Nâmikefendizâde Ahmet Bey (Erverdi), Eşraftan Çiftçi
"	Tortum	Kâzım Bey (Yurdalan), Emekli Binbaşı
"	Yusufeli	Ahmet Bey, Eşraftan Çiftçi
"	Doğubayazıt	Künbetli Gençgazâde Hüseyin Avni (Ulaş), Avukat
"	Diyadin	Nalbantoğlu İsmail Bey, Emekli Yüzbaşı
"	"	Mustafa Bey, Tüccar
"	Karaköse	Süleyman Necati Bey (Güneri), Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti Yönetim Kurulu Üyesi, Albayrak Gazetesi Sahibi
"	Erzincan	Hacı Fevzi Efendi, Nakşibendi Şeyhi
"	Kuruçay	Şevki Efendi, Müftü
"	Pülümür	Abbas Efendi, Emekli Komiser
"	Refahiye	Kemal Efendi, Çiftçi
"	Eleşgirt	Maksut Efendi, Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti Yönetim Kurulu Üyesi, Eski Evrak Müdürü.
Trabzon	Merkez	Hacısâlihzâde Servet Bey, Eski Mebus
"	"	Abanozzâde Hüseyin Efendi, Eşraftan
"	Gümüşhane	Kadirbeyzâde Zeki Bey, Eşraftan Tüccar
"	Kelkit	Osman Efendi, Müftü
"	Şiran	Hasan Fahri Efendi (Polat), Müftü
"	Maçka	Eyyübizâde İzzet Bey, Eski Mebus
"	Rize	Hemşinli Hoca Necati Efendi, Sadâyi Millet Gazetesi Sahibi
"	"	Abaza Hakkı Efendi, Dâvavekili
"	Of	Yunus Efendi, Merkez Müderrisi (Öğretmen)
"	Sürmene	Eyyübizâde Ömer Fevzi Bey, Avukat ve Gazeteci
"	"	Kulaçzâde Ahmet Efendi, Tüccar
"	Akçaabat	Serdarzâde Hasan Efendi, Çiftçi, İl Genel Meclis Üyesi
"	Vakfikebir	Kelleoğlu Abdullah Hasib Efendi (Ataman),
"	Giresun	Ali Naci Bey (Duyduk), Doktor ve Gazeteci
"	"	Kâtipzade İbrahim Hamdi Bey (Elgen), Mühendis ve Gazeteci
"	Tirebolu	Yusuf Ziya Efendi, Eski Bucak Müdürü
"	Ordu	Hasan Efendi, Avukat
Sivas	Merkez	Fazlullah Efendi (Moral), İdadi Müdürü
"	"	Ziya Bey (Başara) İl Bayındırlık Başkâtibi
"	Amasya	İbrahim Süreyya Bey (Yiğit), Eski Mutasarrıf
"	Tokat	Rifat Bey, İl Bayındırlık Müdürü
"	Suşehri	Hakkı Bey, Çiftçi
"	Zara	Recep Efendi, Emekli Yüzbaşı
"	Mesudiye	Mustafa Efendi, Eski Mebus
"	Reşadiye	Sırrı Efendi, Emekli Alay Kâtibi
"	Şebinkarahisar	Mumcuoğlu Cemil Bey (Şencan), Doktor
"	Alucra	Hüseyin Efendi, Emekli Memur

Bitlis	Merkez	Süleyman Bey, Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti Yönetim Kurulu Muhasip Üyesi, Emekli Binbaşı
"	Siirt	Hacırecependizâde Hacı Hâfız Efendi, Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti Yönetim Kurulu Üyesi
"	"	Hâfız Cemil Efendi
Van	Merkez	Câzım Bey, Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti Yönetim Kurulu Üyesi, Gümrük Mütevellisi
Van	Merkez	Malyemez Tevfik Bey (Alyanak), Tüccar ve Çiftçi.

toplam 56 kişi idi<sup>8</sup>.

Yoklamalar tamamlandıca geçici başkan Hoca Raif Efendi, bir açış konuşması yaptı<sup>9</sup> ve sözlerini, Kongreyi yönetecek bir başkanın seçilmesini istiyerek bitirdi. Yapılan gizli oylamada Mustafa Kemal Paşa Kongre Başkanı seçildi. Raif Efendi ile İzzet Bey Başkanvekilliklerine, Erzurum'un Karaköse delegesi Necâti Bey ile Trabzon Vakfıkefir delegesi Abdullah Hasib Efendi, kâtibliklere getirildiler.

Başkanlığa seçilen Mustafa Kemal Paşa kongreyi açış nutkunda özellikle:

*"Kuvvetlerini Millî iradeden alacak bir hükûmetin teşkilini ve mukadderata hâkim bir millî iradenin ise ancak Anadolu'dan çıkabileceğini"*<sup>10</sup> belirterek, tutulması gereken yolu açıklamış oldu.

Kongre ikinci toplantısını, 24 Temmuz Perşembe günü öğleden sonra Mustafa Kemal Paşa'nın başkanlığında yaptı. Önce, Trabzon'un Sürmene ve Giresun delegeleriyle Sivas'ın Şebinkarahisar delegesinin birlikte imzalayıp verdikleri bir önerge okundu. Önergede, Kongrenin amacı hakkında Türkçe, İngilizce, Fransızca olarak yayınlanacak bir bildirinin, İstanbul'daki İtilâf Devletleri Temsilcilerine gönderilmesi ve kongrede alınacak kararların esaslarını hazırlamak üzere, onbeş kişilik bir Program Komisyonu seçilmesi isteniyordu. Bu son husus, kabul edildi ve komisyon kuruldu.

25 Temmuz, Cuma gününe raslıyordu. O tarihte Cuma, tatil günü olduğu için Kongre, toplantı yapmadı. M. Kemal ile 25 Temmuz günü irtibat kuran Amasya'daki 5. Tümen Komutanı Ârif Bey, eski Valilerden Bekir Sâmî Beyin Amasya'ya M. Kemal'i görmek için geldiğini ve İs-

(8) Mahmut Goloğlu, Erzurum Kongresi, s. 78-80.

(9) Metin ve fotokopisi için bak., Dr. M. Fahrettin Kırzioğlu, "Yayınlanmış Belgelerle Erzurum Kongresi'nin İlk Günü", Belgelerle Türk Tarihi Dergisi, Ağustos 1970 — Sayı 35, s. 11-18.

(10) Nutuk, III. 926-931 (Millî Eğitim Bakanlığı, 1963 İstanbul).

tanbul'da yaptığı temaslar sonunda Amerikan Mandaterliğinin uygun görüldüğü hususundaki Bekir Sâmî Bey'in düşüncelerini ilettili. M. Kemal ise, Erzurum Kongresinde herkesin ısrarla "tam bağımsızlık" istemekte olduğunu, bu sebeple, böyle toplulukta Amerikan Mandaterliğinden söz edilmesine imkân bulunmadığını cevaben bildirerek, Erzurum Kongresinin böyle bir konuyu görüşme zorunda kalmasını önledi.

Kongre, 26 Temmuz Cumartesi günü Başkanvekillerinden Raif Efendi'nin başkanlığında, üçüncü toplantısına başladı. İstanbul Hükûmetinin, Erzurum Kongresi hakkında yayınlanan Bildirisi herkes tarafından duyulmuştu. 23 Temmuz gecesi yayınlanan bu Hükûmet Bildirisinde, Kongrenin, Anayasaya aykırı olduğu söylenmekte, önlenmesi gerektiği ileri sürülmekteydi. Kongreye katılanlar, âsî ilân ediliyor; M. Kemal ve arkadaşlarının tutulması isteniyordu. Bu hususta Vâliliğe de emir verilmişti. Cumartesi günkü toplantıda delegeler, ilk iş olarak bu konuyu ele aldılar ve kendi görüşlerini belirttikten sonra, M. Kemal'in teklifi üzerine: Padişâh'a, Sadrazama, bütün Belediye Başkanlarına, Derneklere, Mülkiye Âmirlerine, Büyük Komutanlara, Kongrenin anayasaya aykırı olarak kurulmuş bir Mebuslar Meclisi gibi gösterilmesinin ve Anadolu'da karışıklık çıktığından söz edilmesinin, sadece İtilâf Devletlerinin işine yarayacağını; Mütarekenâmenin 24. Maddesine göre, buraları işgale hak kazanacakları şekilde uyarıcı telgraflar çekildi. Ancak bunlardan sonradır ki, Erzurum Kongresi, Program Komisyonunun bir önergesi üzerine, normal görüşmelerine başlamış oldu ve bu görüşmeler 7 Ağustos 1919 ikindisine kadar devam etti.

Erzurum Kongresi ondört gün çalışmış, dağılmadan öncede, yönetmeliğe göre, bir "Temsil Heyeti" seçilmiştir. 24 Ağustos 1919'da Erzurum Vilâyet Makamına verilen Beyannâmede bu heyetin üyeleri, şunlardı:

1. M. Kemal, Sâbık 3. Ordu Müfettişi, Askerlikten Müstafi
2. Rauf Bey, Sâbık Bahriye Nâzırı
3. Râif Efendi, Sâbık Erzurum Mebusu
4. İzzet Bey, Sâbık Trabzon Mebusu
5. Servet Bey, Sâbık Trabzon Mebusu
6. Şeyh Fevzi Efendi, Erzincan'da Nakşî Şeyhi
7. Bekir Sami Bey, Sâbık Beyrut Valisi (Tokatlı)
8. Sadullah Efendi, Sâbık Bitlis Mebusu
9. Hâcî Musa Bey, Mutki Aşiret Reisi

Kâzım Karabekir Paşa, Kongrece temsil heyetine seçilmemiş ise de, sonradan bu heyet tarafından Üyeliğe alınmıştır.

Erzurum Kongresinin sona ermesinden sonra, ilk yapılan iş, Kongre neticesinde varılan sonuçlar ve alınan kararları açıklayan Bildirinin yayınlanması oldu. 7 Ağustos 1919 tarihini taşıyan tarihî Beyânnâme şöyledir:

*“Mondoros Mütarekesinin yapımından sonraki günlerde, gittikçe artan anlaşmayı bozucu hareketler; ve İzmir, Antalya, Adana bölgeleri gibi memleketimizin e önemli parçalarının işgali ve Aydın İlinde yapılan dayanılmaz Yunan faciaları, Ermenilerin Kafkasya içlerinden sınırlarımıza kadar dayanan katliâm ve İslâm halkını imha politikasıyla istilâ hazırlıkları, Karadeniz kıyılarında Pontos hülyasını gerçekleştirmek amacıyla hazırlıklar yapılması; ve sırf bu amaçla Rus kıyılarında göçmen namıyla akın akın gelen yabancı Rumların ve bu arada silâhlî eşkiya çetelerinin çağrılıp sevk edilmesi gibi olaylar karşısında, kutsal yurdumuzun bölünüp dağılması tehlikesini gören milletimiz, hiçbir suretle millî iradeye dayanmayan Merkezî Hükümetimizin bu elem ve facialara çare bulamayacağına, birtakım uğursuz misallerle inanmış; ve birçok etkeler altında, ihtimal ki daha acı, kabul ve hazmi imkânsız kararlara da başgebileceğini düşünerek, derin bir endişe içinde bulunuyor. Binaenaleyh, kendini en yakın ve pek kanlı tehlikeler karşısında gören Doğu Anadolu Vilâyetlerinin mukadderatını tek başına korumak amacıyla, her tarafta millî vicdandan doğmuş cemiyetlerin katılmasıyla bir süre önce toplanmış olan ERZURUM KONGRESİ, 7 Ağustos 1919 tarihinde aşağıdaki kararları almıştır:*

1. *Trabzon Vilâyeti ve Canik (Samsun) Sancağı ile Doğu Vilâyetleri adını taşıyan Erzurum, Swas, Diyarbekir, Elâziz, Van, Bitlis Vilâyetleri ve bu çevrenin içindeki bağımsız livalar, hiçbir sebep ve bahane ile birbirinden ve Osmanlı toplumundan ayrılmak imkânı tasarlanamayan bir bütündür.*

*Bu bölgeler halkı, kıvanç ve tasada tam bir beraberliği kabul eder ve mukadderatı hakkında aynı ülküyü amaç olarak alır. Bu çevrede yaşayan bütün İslâm toplumları, yürekleri birbirine karşı fedakârlık duygularıyla dolu, yöre ve soy özelliklerine saygılı, öz kardeşirler.*

2. *Osmanlı Yurdunun bütünlüğü, Millî bağımsızlığımızın sağlanması, Saltanat ve Hilâfet Makamlarının dokunulmazlığı için, ulusal güçleri etken ve ulusal iradeyi egemen kılmak, temel ilkedir.*



3. Her türlü işgal ve müdâhale, Rumluk ve Ermenilik teşkili gayesine yönelmiş sayılacağından, hep birlikte direnip savunma ilkesi kabul edilmiştir. Hıristiyanlara, siyasi egemenliği ve toplum düzenini bozacak biçimde yeni imtiyazlar verilmesi, kabul edilemez.

4. Merkezî Hükümetin, yabancı devletlerin baskısı karşısında, buralarını terk ve ihmal etmek zorunluluğunda kalması ihtimaline göre, Saltanat ve Hilâfet Makamlarına bağımlılığımızı, millî varlık ve haklarımızı güvenlik altında bulunduracak bütün karar ve tedbirler alınmıştır.

5. Yurdumuzda ötedenberi birlikte yaşadığımız islâm olmıyan toplulukların, Osmanlı Devletinin kanunlarıyla teyid edilen kazanılmış haklarına, tamamiyle saygılıyız. Bunların mâl, can ve ırzlarının dokunulmazlığı, zâten dinimizin ve millî geleneklerimizin, ayrıca kanunlarımızın esaslarından olmakla beraber, Kongremizin genel inancı ile de, pekleştirilmiştir.

6. İtilâf Devletlerince, Mütarekenin imzalandığı 30 Ekim 1918 tarihindeki sınırlarımız içinde kalan ve her bölgesinde olduğu gibi, Doğu Anadolu Vilâyetlerinde de ezici çoğunluğu teşkil ettiği, ekonomik ve kültürel üstünlüğü de Müslümanlara ait bulunan ve birbirinden ayrılması imkânsız olan din ve soydaşlarımızla meskûn ülkemizin bölüşülmesi görüşünden, tamamiyle vazgeçilerek; varlığımıza, tarihî, vki ve dinî haklarımıza saygı gösterilmesi ve bunlara aykırı girişimlere asla değer verilmemesi; ve bu suretle, tamamiyle hak ve adâlete dayanan bir karar alınması beklenir.

7. Milletimiz, insanî ve medenî ilkeleri daima üstün tutar. Ekonomik, teknik ve endüstriyel durum ve ihtiyaçlarımızı da takdir eder. Bu nedenle, devlet ve milletimizin içte ve dışta bağımsızlığı ve yurdumuzun bütünlüğü korunmak şartıyla, 6. Maddede açıklanan sınırlar içinde, milliyet esaslarına saygılı ve ülkemize karşı istilâ emeli beslemiyen herhangi bir devletin ekonomik, teknik ve endüstriyel yardımını memnurlukla karşılıyoruz. Bunlar gibi, âdil ve insanî şartları taşıyan bir barışın da gecikmeksizin oluşması, insanlığın selâmeti ve dünyanın sükûnu nâmına, en başta gelen ülkümüzdür.

8. Milletlerin kendi kaderlerini kendilerinin tayin ettiği bu tarihî çağda, Merkezî Hükümetimizin de, milletin iradesine uyması zorunludur. Çünkü, millî iradeye dayanmayan herhangi bir hükümetin kendiliğinden alacağı kararlara, milletce itâat edilmeyeceği gibi; bu kararların, dışta da geçerli olmadığı ve olamayacağı, şimdiye kadar bu yoldaki davranış-

ların olumsuz sonuçlarıyla isbatlanmıştır. Bu nedenlerle, milletimizin, içinde bulunduğu sıkıntı ve tasalardan kurtulmak çarelerine kendiliğinden başvurmasına lüzum kalmadan, Merkezî Hükümetimizin, Millet Meclisini vakit kaybetmeksizin hemen toplaması ve böylece yurt ve milletin kaderi hakkında alacağı bütün karararı, Millet Meclisinin onayına ve denetimine sunması zorunludur.

9. Yurdumuzun yüzyüze geldiği elem verici olaylar karşısında, millî vicdandan kopup yükselen aynı ülkü ve dileklerle kurulmuş olan cemiyetlerin birleşip kenetlenmesinden oluşan büyük kütle, bu kez "ŞARKİ ANADOLU MÜDAFAA-i HUKUK CEMİYETİ" namıyla adlandırılmıştır. İşbu Cemiyet, her türlü partililik akımlarından tamamiyle arınmıştır. Bütün İslâm yurdaşlarımız, Cemiyetin tabii üyesidir.

10. Kongre tarafından seçilen bir "Hey'eti Temsiliye" kabul edilmiş; ve köylerden başlayarak, vilâyet merkezlerine kadar yayılan millî teşkilât birleştirilip, pekleştirilmiştir".

#### KONGRE HEYETİ

Kongre kararlarının uygulanması için yapılacak işler de, şöyle belirtilmiştir:

1 — Cemiyetin adı, Doğu Anadolu Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti olmuştur. Bu Millî Cemiyet, her türlü parti cereyanlarının dışındadır.

2 — Amaç, Osmanlı vatanının bütünlüğü; Hilâfet ve Saltanat Makamları ile millî bağımsızlığımızın dokunulmazlığını sağlama yolunda kuvayı milliyeyi âmil ve ulusun iradesini egemen kılmaktır.

3 — Teşkilât;

a) Bütün İslâm yurttaşlar, Cemiyetin tabii üyeleridir.

b) Teşkilât; her biri derece derece birbirine bağlı olmak üzere, köy ve mahallelerden başlayarak nahiye, kaza, livâ, bağımsız livâ ve vilâyet bölümlerine ayrılmıştır.

Köy, nahiye ve livâlarda "İdare Heyetleri", bağımsız livâlarla vilâyetlerde "Merkez Heyetleri" ve Kongrece seçilmiş ise "Temsil Heyeti" vardır.

(11) "Erzurum Kongresinin Tutanak ve Kararları", Belgelerle Türk Tarihi Dergisi, XI, sayı 61 (yay. haz. H. Mutluçağ), s. 7-8.

Erzurum Kongresinin amacı, sadece Doğu bölgesinin bütünlüğü değil, 30 Ekim 1918'deki sınırlarıyla "Vatanın Mütünlüğü" idi. Bağımsızlık ise, yine bütün Türk milletinindi. Bu gayenin ilk adımı, Erzurum Kongresinde atıldı.

Erzurum Kongresi dağıldıktan sonra Mustafa Kemâl, Temsil Heyeti Reisi sıfatıyla, Şark Vilâyetlerinde Cemiyetin teşkilâtını yaymak ve kökleştirmek için, Doğu Vilâyetlerimizde tanıdığı aşiret reisleri ile, nüfuzlu kimselerle muhaberede bulundu. Onların kendisine olan sevgi ve güvenlerine dayanarak Millî Mücadele hazırlıkları için, onlara görevler verildi. Kongre Bildirisi, yurdun her tarafına dağıtıldı. Kurulacak olan Müdafaa-i Hukuk Cemiyetinin tüzüğü, çoğaltılıp yayınlandı.

Erzurum'daki siyasî hava, tam bir bağımsızlığı amaç edinmiş iken, Halide Edip (Adıvar), Mustafa Kemal Paşa'ya gönderdiği 10 Ağustos 1919 tarihli mektubunda, geçici bir Amerikan Mandasının kabulünün en az aleyhte olacağından bahsetmekteydi. 13 Ağustos'ta da, Afyonkarahisar'daki 12. Kolordu Komutanı Selahattin Paşa, İstanbul'daki partilerin birleşik olarak Amerikan Heyetine vermek üzere kararlaştırdıkları hususları, Mustafa Kemâl'e bildirdi. 14 Ağustos'ta ise, Ankarada 20. Kolordu Komutanı Ali Fuat Paşa, İstanbul'daki birçok memleket ilerigelenlerinden mektuplar geldiğini; ve hepsinde Amerikan Müzaharetine ihtiyaç olduğunun ileri sürüldüğünü haber veriyordu. Mustafa Kemal Paşa, 19 Ağustos 1919 tarihli cevabında:

*"Memleketin ve Milletın mukadderatı hakkında Amerika veya herhangi bir devletle anlaşmaya yetkili olabilecek Hükümet, ancak millî hâkimiyet esasına ve Millî Meclisin varlığını kabul ile, onun güvenine dayanan bir Hükümettir. Yakında Kongrenin kararlarını da öğreneceksiniz"* diyerek, Mandaterlik düşünce akımlarının, millî birlik ve bağımsızlık için en büyük adımını atmış olan Erzurum'un siyasî havasına girmesini, bir kere daha önledi. Ve 24 Ağustos 1919 tarihli bir yazı ile, Erzurum Valiliğine başvurarak, Doğu Anadolu Müdafaa-i Hukuk Cemiyetinin kuruluşunu bildirdi.

Kısa zamanda Doğu ve Kuzey-Doğu illerindeki birçok kuruluşlar, Merkezi Erzurum olan bu yeni cemiyetin içinde birleştiler.

Erzurum Kongresi kararları ile millî kuvvetler, hiç değilse bir bölgede teşkilâtlandırılmıştı. Şimdi, ikinci safhaya gelinmiş oluyordu. Bu da, 4 Eylül'de açılacak olan Sivas Kongresi idi.

Erzurumlular, Mustafa Kemal Paşa'yı 29 Ağustos 1919 günü gönülden gösterilerle, uğurladılar. Daha sonra, 7 Kasım 1919'da başlayan Seçim sonunda, kendisini Erzurum Milletvekili seçerek, ona karşı içten

sevgi ve bağlılıklarını bir kere daha ispatlamış oldular. Erzurumluların büyük Atatürk'e bağlılıklarını gösteren önemli diğer bir olay da, kendisine Erzurum Hemşehriliğinin tevcih edilmiş olmasıdır.

Bu konuda cereyan etmiş olan yazışmalar, aşağıdadır<sup>12</sup>:

"Mustafa Kemal Paşa Hasretlerine:

26.8.1919

*Bu memleketin tarihinde şehrimizin nasıl nurlu bir mevkii varsa, Erzurum tarihinde Zâtîalî vatanperverileri, öyle bir mevkii mahsus ihraz etmişlerdir. Hayâtı mücahidânelerinde bu suretle mühim hâtıralara sahip bulunan Erzurum'un evlâdı meyanında ismi âlilerinin görünmesi, bütün hemşehrilerce mucibi şeref ve mefaret addedileceğinden ve maskatı re'sleri (Selânik) istilâ altında bulunduğundan, burada tavattun ile, hemşehrilerimizi kabul buyurmanızı temenni eyleriz.*

Şarkî Anadolu Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti Erzurum Hey'et-i Merkeziyesi (Üyeleri)

**M. Cevâd Ahmed Mümtâz Süleyman Necati Süleyman**

M. Kemal Paşa'nın 27 Ağustos 1919'daki Cevabı:

*Şarkî Anadolu Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti Erzurum Hey'eti Merkeziyesine:*

*Erzurum Hemşehriliğini teklif suretiyle, hakkımda bu kerre de izhar buyurulan âsâri muhabbet ve samimiyetin müteşekkiriyim. Tarihi olan Erzurum'un, bu erler yatağının hemşehrileri meyânında bulunmak, âcizleri için en büyük saâdetdir. Erzurum Nüfusuna kaydının icrası için icabeden muameleye tevessül edildiğini beyan<sup>13</sup> ve revabıtı kalbiye ve samîmnemi teyit eylerim.*

*Şarkî Anadolu Müdafaa-i Hukuk  
Cemiyeti Hey'eti Temsiliyesi Azasından  
Mustafa KEMAL*

Erzurum Kongresi, aldığı kararlar ve kamu oyunda yaptığı akislerle amacına erişmiştir. Toplanış şekli ve kuruluşu belirli bir bölgeye ait olmakla beraber aldığı kararlar, bütün yurdu ilgilendirir mahiyettedir. Millî Mücadele tarihinin millî birliğe gidış yolundaki ilk ve önemli adımı, bu kongre ile atılmıştır.

(<sup>12</sup>) Metin ve fotokopileri için bak., Prof. Dr. Bekir Sıtkı BAYKAL, "Erzurum Kongresi ile İlgili Belgeler", Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Yayını, Ankara 1969, s. 37, 59-6.

(<sup>13</sup>) Erzurum Nüfus Dâiresi, 1925 te yanarken, Nüfus Defterleri de yandığundan, bu tarihi kayıt, ne yazık ki, bugün elimizde yoktur.

—

—



— I —

Üst köşedeki yazı : “Reisicumhurumuz Gazi Paşa Hâzretleri'nin memleketimizi teşrifleri münasebetiyle (Erzurum) Hükümet Konağı önünde alınan fotoğrafları, Erkân-i Hükümet arasında, 1 Teşrinievvel 340 (1 Ekim 1924 sabah).

— II —

1 Ekim 1924 Günü öğleden sonra Gazi Paşa Hazretleri, Erzurum Erkek Lisesi Muallimleri ile bir arada :

(1) Cumhurbaşkanı Gazi Mustafa Kemal Paşa, (2) Rize Mebusu Rauf (Benli) Bey, (3) Maraş Mebusu Kılıç Ali (Kılıç) Bey, (4) 9. Kolordu Kumandanı Ali Said (Akbaytugan) Paşa, (5) Erzurum Valisi Zühdi Bey, (6) Lise Müdürü Cemal Bey, (7) Cumhurbaşkanlığı Başkâtibi Tevfik (Bıyıklıoğlu) Bey, (8) Orta Kısım Müdürü Fâik Bey, (9) Fizik Muallimi Hüsnü Bey, (10) Arapça Muallimi Nuri Bey, (11) Orta Kısım Muallimi Mehmed Hilmi Bey, (12) Cumhurbaşkanlığı Başyâveri İsmail Hakkı (Tekçe) Bey, (13) Cumhurbaşkanlığı Yâveri Rusuhi Bey, (14) Orta Kısım Muallimi Zekeriya Bey, (15) Orta Kısım Muallimi Ziya Efendi, (16) Orta Kısım Jimnastik Muallimi Tahsin (Leylioğlu) Bey, (17) Orta Kısım Muallimi Şevket Efendi, (18) Orta Kısım Muallimi Hâfız Ömer Efendi, (19) Orta Kısım Türkçe Muallimi Hamdi Efendi, (20) Orta Kısım Muallimi Kemal Efendi, (21) Fransızca Muallimi Emin Bey, (22) Orta Kısım Muallimi Muzaffer Efendi, (23) Edebiyat Muallimi Ahmed Hamdi (Tanpınar) Bey, (24) Orta Kısım Türkçe Muallimi Müstak Sıtkı (Dursunoğlu) Bey, (25) Valilik Polisi Hacı Efendi, (26) Orta Kısım Muallimi Nurettin Efendi, (27) Riyaziye (Matematik) Muallimi Osman Bey, (28) Fransızca Muallimi Ârif Bey.